

Fogalommagyarázat

ahl al-kitáb: „A Könyv népei”; az iszlám vallási hagyományban különleges, védett kategóriaként kezelt egyéb vallások, amelyek követői bizonyos feltételek mellett szabadon gyakorolhatják vallásukat a muszlim vezetőség államokban is. A korai iszlám vallásjogban a kereszténységet és az izraelita vallást (illetve a Koránban „szábeus” néven szereplő, bizonytalan jelentésű közösség vallását) sorolták ebbe a kategóriába, de idővel a fogalmat sokan kiterjesztették más vallásokra is, például a zoroasztrianusokra (madzsús), hindukra, konfucianusokra, buddhistákra, sőt egyes fekete-afrikai animista vallásokra is.

az arab írás sajátosságai: Az arab írás mássalhangzós írás, azaz a Koránon kívüli szövegek nem jelölik sem a rövid magánhangzókat, sem azokat a nyelvtani jelenségeket, amelyeket a rövid magánhangzókkal fejeznek ki. Az írás általunk ismert legkorábbi időszakában azonban a diakritikus jeleket sem tették ki, azaz a b, t, sz, j, n betűk bizonyos alakját, a dzs, kh, h betű bizonyos alakját stb. ugyanaz a jel jelölte. Az írás nem a szöveg pontos rögzítését, hanem a memorizáció megkönnyítését szolgálta. Ez a jelenség később megváltozott ugyan, de az arab írás mássalhangzós jellege máig megmaradt. Az arab nyelv tanulásának ezért hagyományosan fordított a folyamata, mint az európai nyelvekének: előbb memorizálnak (jellemzően a Koránt), utána tanulnak írni, és végül, a nyelvtan ismerete után, olvasni.

cemaat: a török szó közösséget jelent. A kifejezés önszerveződő iszlám csoportot jelöl, amely a vallástudósok köré tömörül. A szekularizmus beköszöntével betiltották a medreszéket és a szúfi rendeket, és ezek helyettesítésére alakultak a cemaatok. Az állam szemmel tartott minden intézményt, amely veszélyt jelenthetett a politikai rendszerre, így a cemaatok kisebb vallásos olvasókörikként jelentek meg először. A cemaat közös érdeklődéssel rendelkező emberek találkozóhelyéül szolgált, de nem rendelkezett sem hivatalos tagsági rendszerrel, sem beavatási szertartással, sem állandó helyszínnel. Nagy jelentőséggel bírtak például a Nursi-olvasóköri, ahol Said Nursi tanításait elemezték.

dár al-izlám és dár al-harb: Az arab nyelvű, iszlámhoz köthető politikaelmélet két fogalma, amellyel a világot strukturálja. A dár al-izlám a béke háza, a dár al-harb a háború háza. A két fogalom nem szerepel a Koránban, későbbi fejlemény eredménye. Az iszlám politikai teológiája ennél sokkal komplexebb térjelölő rendszert használ, megpróbálva szimbolikusan leírni azokat a társadalmi-politikai lehetőségeket, amelyekben egy muszlim élhet.

dzsihadizmus: A dzsihad szó az araba dzsáhada igéből származik, jelentése: valamire törekedni, valamiért fáradozni. Esetenként szokták harcként is definiálni, ti. küzdelem az igazságért vagy éppen valami negatív dolog (pl. a szegénység) ellen. A dzsihadnak két fajtája van, az egyiket a hívó a saját magában lévő rossz ellen, lelki síkon vívja meg, a másik pedig a világban uralkodó gonosz ellen irányul. Mindkettő egyfajta „harc”. A vallástudósok többsége szerint az előbbi a „nagyobb” (tehát: lényegesebb) dzsihad, az utóbbi pedig – amely esetenként lehet fegyveres harc is – a „kisebbik”. (A fegyveres dzsihadnak számos, a saríja

által előírt feltétele van; egyénileg senki nem dönthet úgy, hogy fegyvert fog.) Napjainkban a szót azon radikális csoportok tagjaira használják, akik – szemben az iszlám világ vallástudósainak többségével – úgy vélik, a fegyveres harc azok ellen, akiket ők hitetlennek tartanak, előbbre való a lelki megtisztulásnál.

fatwá: Muszlim vallástudós által adott vallásjogi vélemény. Ugyanabban a kérdésben a különböző tekintélyek gyakran eltérő véleményt fogalmaznak meg, így a fatwá nem kötelező érvényű, bár a kérelmezők többnyire el szokták fogadni a kérdésükre kapott választ. Fatwákat ma valamennyi modern információs csatornán keresztül (pl. interneten, mobilalkalmazásokkal) és minden fontosabb, muszlimok által beszélt nyelven lehet kérni és kapni. Sok muszlim országban ma működnek hivatalos, vallásjogi szakértőkből álló nemzeti fatwáttestületek is.

gazel (vagy *ghazal*): A leghomályosabb eredetű perzsa versforma, talán az iszlám előtti korban született. A ghazal óda, olykor mélabús és elégikus, olykor pedig dalszerű. A klasszikus európaiótól eltérő perzsa-arab időmértékes verselésű ghazalnak általában 5-15 párverse van, jellemző rímképlete: aa xa xa xa. Az utolsó párversben szinte mindig említésre kerül a ghazal költőjének neve is.

hadisz: Mohamed próféta szavairól vagy tetteiről beszámoló szöveg (szó szerinti jelentése: „beszéd, történet”). A Korán után az iszlám vallásjog legfontosabb forrása. Ezen szerepe miatt nagy mennyiségben születtek hamisított hadiszok. A hamisítás elleni védekezés hívta életre az isznád (a hadisz egymásnak továbbadó személyek láncolata) kötelező előírását, s később a leghitelesebbnek tekintett hadiszokból összeállított kanonikus gyűjteményeket. A hadiszok hitelességének vizsgálata az iszlám vallástudományok egyik legfontosabb ága.

hidzsáb: A szó az arab haddzsaba igéből ered, ami annyit jelent, mint „elválasztani”, „távol tartani”, „lefátyolozni”. A Korán Fény szúrájának 31. verse a nők öltözékével kapcsolatban – a vallástudósok véleménye szerint – erre utal: „És mondd a hívő nőknek, hogy süssék le a tekintetüket, és ügyeljenek a szemérmükre!” Mint „elválasztás”, más értelemben is megtaláljuk, például: „És amikor a Koránt hirdeted, közéd és azok közé, akik nem hisznek a túlvilágban, egy láthatatlan függőnyt helyezünk” (17:45). Látjuk, hogy a hidzsáb nem pusztán ruhadarab – még ha köznap értelemben fejkendő jelentéssel használják is a leggyakrabban –, hanem egyfajta erkölcsi viselkedési mód, illetve bizonyos mértékig a férfiak és a nők szegregációját, „elválasztását” is jelenti, végül pedig azt, hogy ezeknek a szabályoknak a betartásával a hívő „elválasztja magát” a Rossztól, a helytelen dolgoktól, amik romlást okoznak. A hidzsábot hordó nőt nevezik hidzsábínak vagy muhaddzsabának is. A hidzsáb kötelezőségét illetően megoszlanak az értelmezések; a legtöbb vallástudós (akár szunnita, akár síita) azon a véleményen van, hogy a haj és nyak takarása kötelező, amennyiben ez nem jelent fizikai veszélyt.

hodzsa: a török kifejezés az arab khawajanak felel meg. Ezt a titulust hagyományosan a szúfik használták mestereik megszólítására; viselője nagy tudású vallási tanító és filozófus. Az Oszmán Birodalom idején így nevezték a nemesi házak meste-reit, tanítóit. A megszólítás nagy tiszteletnek örvendő vallástudósnak jár ki.

imam hatip iskolák: vallásközpontú állami középiskolák, amelyek az Atatürk reformok előtt az imámok (muszlim prédikátorok, vallási vezetők) képzésére szolgáltak. Az 1920-as évek végén az állami finanszírozás megvonása után lehetetlenné vált a fenntartásuk. Csupán az 50-es évek hoztak olyan törvényi változtatásokat, amelyek lehetővé tették az imam hatip iskolák újbóli megnyitását. A mai imam hatip középiskolák tanterve az általános középfokú képzés mellett magas óraszámú iszlám tantárgyakat is tartalmaz. Ma már nemcsak imámok képzésére szolgál, hanem az iszlám megismertetésére is a fiatal generációk körében. A 2012-es török oktatási reform még nagyobb teret adott a vallásoktatásnak és így az imam hatip iskoláknak is, amelyek mára az iszlám terjesztésének fontos eszközévé váltak.

Korán: Az iszlám szent könyve, kinyilatkoztatása, amelyet Isten Gábrriel/Dzsibríl arkangyal közvetítésével Mohamednek küldött. A Korán szúrákra, azaz fejezetekre, a fejezeteken belül pedig ájákra, azaz versekre oszlik. A kinyilatkoztatásnak két fő része van: a mekkai szúrák és a medinai szúrák. Az, hogy melyik szúra milyen, a fejezet elején található. A szúrák nem időrendben, hanem hosszúsági sorrendben szerepelnek a Koránban, a Fátíha, azaz a Nyitó szúra után a leghosszabb, a tehén következik. A legelső fennmaradt Korán-kéziratok csak a mássalhangzós szöveget tartalmazzák, diakritikus jelek nélkül. A magánhangzók és az összes mellékjel kitevése későbbi fejlemény. Így a Koránnak az arab nyelv szabályai szerint sokféle olvasata lehetséges, fordítani pedig egyáltalán nem lehet, mert minden fordítás leszűkíti a szöveg értelmét valamilyen variánsra. Így minden fordítása csak magyarázat, nem pedig maga a Korán. A Korán csodájához a muszlimok számára az arab nyelv szentségi jellege is hozzátartozik.

Korán-recitálás: A Korán, az iszlám szent könyve eredetileg hangzó, recitált szöveg, amit memorizáció útján adnak tovább. A muszlimok jelentős része egyes passzusokat vagy az egész Koránt tudja fejből. A recitálásnak többféle stílusa lehet; ezek jellemzően szigorúan kötött szabályok, amelyek meghatározzák a kantillációt.

madzhab, mazhab: Iszlám vallásjogi irányzatok, a szunnita iszlámon belül a 10. századra kialakult vallásjogi iskolák, amelyek külön jogrendszerrel rendelkeztek. A madzhabok általában elismerik egymás legitimitását, s míg az alapelvek többségében nagyrészt egyetértenek, a konkrét jogi témákban rendkívül változatos nézeteket vallanak. A szunnita iszlámon belül négy fő madzhab (hanafita, sáfíita, málikita, hanbalita) létezik ma, s az iszlám egyéb vallási irányzatainak (pl. a síita irányzatoknak) is többnyire megvan a maguk külön vallásjogi iskolája. Véleménykülönbségek a madzhabokon belül is léteznek.

saría: Isteni törvény, amelynek vizsgálata az iszlám vallásjog (fiqh) tudományának tárgyát képezi. Elméletileg a saría érvényességi köre az emberi élet egészét magában foglalja, s legfontosabb (de nem egyedüli) forrásai a Korán szövege, a hadiszok, a muszlim közösség konszenzusa (idzsmá) és az előző esetekre épülő analógiák (kijász) módszere. A saría értelmezésében számtalan eltérő irányzat jött létre, amelyek többnyire elismerik egymás legitimitását.

siíta imámok: A siíta iszlámban imámoknak szigorúan csak Mohamed próféta lánya, Fatima és férje, Ali leszármazottait nevezik (Ali maga az első imám, Ali és Fatima fiai, Haszan és Huszain a második és a harmadik imám). Ezzel szemben a szunnitáknál minden mecset vezetőjét imámnak szokás nevezni. Az ötös, hetes és tizenkettes siíta iszlámban az imámok kizárólag Fatima és Ali leszármazottai közül kerülnek ki, a kritériumok azonban a különböző ágaknál már eltérő szabályozás alá esnek. Az isteni sugallatra történő kijelölés (nassz) határozza meg az imám személyét, aki mindentudó, csalhatatlan, messianisztikus egyén, egyszerre vallástudós és spirituális vezető, a próféták méltó utóda és egyben a közösség vezetője.

siíta irányzatok: Az iszlám összefoglalóan síának, síizmusnak vagy siíta iszlámnak (a síat Ali – „Ali pártja” névből) nevezett ága elsősorban a muszlim közösség vezetésében vallott nézeteiben, Mohamed próféta leszármazottainak, az imámoknak a preferenciájában különbözik a szunnita iszlámtól, amely utóbbi ág nem ragaszkodik Mohamed családjához a közösség vezetésében. Ugyanakkor a siíta iszlám is több részre szakadt a siíta közösségnek az egyes imámok utódlásai kérdésével kapcsolatos belső vitái folytán. Jelenleg a siíta iszlámnak három fő ága van: a zajditák (főleg Jemenben) vagy más néven ötös síiták, az iszmáiliták vagy más néven hetes síiták (főleg Indiában és Közép-Ázsiában, bár története során ez az ág is több részre szakadt) és a tizenkettes síiták (főleg Iránban, Irakban, Pakisztánban), akiknek a 12. imámja Kr.u. 874-ben rejtőzködésbe vonult, és hitük szerint az Utolsó Ítéletkor fog majd Mahdiként, jó útra terelő Messiásként visszatérni.

szalafi: Ultrakonzervatív reform- és megújulási mozgalom az iszlám világon belül, amely a 19. századi Egyiptomban a gyarmatosításra válaszul született. A mozgalom célja a világ és a társadalom megreformálása, egy igazságosabb társadalom létrehozása a saría egyes értelmezései alapján. Az iszlám világ jelentős része nem ért egyet vele.

szúfizmus, arabul: *taszawwuf:* Az iszlám misztikus, spirituális ága. A szó eredetét leggyakrabban az arab szúffal magyarázzák, ami gyapjút jelent, és arra utal, hogy a korai puritán szúfi tanítók egyszerű gyapjúruhában jártak a világban. A szúfik tariqákra oszlanak, amelyeken belül nagy hangsúlyt kap a mester-tanítvány viszony. A mester (muríd) a tudást elődeitől sajátítja el, akik szintén a saját mestereiktől kapták: ez a beavatási lánc arabul a szilszila, amely minden tariqa esetében Mohamed prófétára megy vissza. A szúfizmus az egész iszlám világban elterjedt, a siíta muszlimok közt is, akik – különösen perzsa nyelvterületen – rúháníjjának is nevezik. Az egyes tariqák közt előfordulnak kisebb-nagyobb különbségek, vannak szinkretistábbak, illetve olyanok is, amelyek fontosabbnak tartják az iszlám ortodoxiához való ragaszkodást.

tariqa: Ezt a szúfizmussal kapcsolatos fogalomszót gyakran (szúfi) rendnek is fordítják, ami viszont a keresztény szerzetesrendekre való asszociáció miatt félrevezető lehet. Az iszlámban a szúfi muszlim bizonyos tariqa követője, ami annyit jelent, hogy vallásgyakorlatában az adott tariqa mesterének útmutatásait követi. Minden szúfi egy tariqa tagja, azonban ez csak ritkán és csak egyes ren-

dek esetében jelent a keresztény szerzetesrendekre jellemző aszkézist és világtól való elfordulást, és még ezeknél a rendeknél is csak rövid ideig tart az elvonulás, a tanítványt nem köti életre szóló fogadalom.

tauhíd: Monoteizmus, szigorú egyistenhit; az iszlám vallás legalapvetőbb tétele. A tauhíd tömör összefoglalását adja a muszlim hitvallás (saháda) első fele („nincsenek istenek, csak az egy Isten”) s kicsit bővebben a Korán 112. szúrája. A tauhíd fogalmának számos sajátos értelmezése is kialakult az iszlám hagyományban (például különböző misztikus értelmezések), de az egyistenhit mint olyan mindig is az iszlám legmeghatározóbb vonása volt.

zikr: A zikr valójában a rituális imádkozás összefoglaló elnevezése, amelyet az iszlám különböző ágaiban egyaránt gyakorolnak. A lényege Isten nevének és jelzőinek meditatív formában történő imádságba foglalása. A zikr különös jelentőséggel bír a szúfi (misztikus) irányzatokban, amely rituális ceremónia a szúfiknál olykor az Istenhez vezető egyéni vagy közösségi, elmélyült, misztikus lelki gyakorlat kifejezése is.

**Gyöngyösi Csilla – Marcinkó Éva –
Sárközy Miklós – Szekér Gitta – Szombathy Zoltán**

